



THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE QUR'AN AND HADITH

Gulnoza Takhirjonovna Yakubova

University of Economics and Pedagogy (NOTM)

Senior Lecturer, Department of Foreign Languages

E-mail: ygulnozahon@gmail.com

Toshkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: intertextuality, Qur'an, hadith, matn criticism, isnad, semantic field, recontextualization, discourse, tafsir, normativity.

Received: 19.04.26

Accepted: 20.04.26

Published: 21.04.26

Abstract: This article investigates intertextual relations between Qur'anic verses and hadith texts as mechanisms of meaning transfer, recontextualization, and pragmatic expansion. An intertextual approach does not treat hadith merely as “proof-texts” but as an explanatory discourse that operationalizes Qur'anic principles into ethical guidance, normative boundaries, and communal practice. The study proposes a three-layer method: (1) lexical-semantic alignment (keywords, formulas, recurring rhetorical patterns), (2) thematic-narrative parallels (values, motifs, devotion and social conduct), and (3) pragmatic function (moral instruction, legal norm-setting, spiritual consolation) followed by contextual comparison. A structured verse-hadith table demonstrates distinct link types: explicit reference, implicit echo, thematic parallel, and normative recontextualization. Findings indicate that hadith frequently specifies general Qur'anic statements, provides practical criteria for application, and clarifies normative scope. Methodological caution is emphasized: intertextual resonance does not automatically imply direct borrowing; similarities can arise from shared conceptual fields within the broader Islamic discourse. Therefore, intertextual reading should be integrated with classical hadith scholarship—especially isnād evaluation and matn

criticism—to strengthen academic reliability. The article contributes a replicable framework for mapping intertextual ties across foundational Islamic texts and for enhancing systematic interpretation in tafsīr and hadith commentary.

QUR'ON VA HADIS O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNING NAZARIY ASOSLARI

Gulnoza Taxirdjonovna Yaqubova

University of economy and pedagogy NOTM

Xorijiy tillar kafedrasi katta o'qituvchisi

E-mail: ygulnozahon@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: intertekstuallik, Qur'on, hadis, matn tanqidi, isnod, semantik maydon, tafsir, diskurs, qayta kontekstlashuv, normativ talqin.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qur'on oyatlari va hadis matnlari o'rtasidagi bog'lanishlar intertekstual tahlil doirasida o'rganiladi. Intertekstual yondashuv Qur'on–hadis nisbatini faqat “dalillash” yoki “iqtibos” sifatida emas, balki ma'no ko'chishi, qayta kontekstlashuvi va talqinda semantik kengayish mexanizmi sifatida ko'rishga imkon beradi. Tadqiqot metodikasi uch bosqichga tayangan: (1) leksik-semantik moslik (kalit leksemalar, formulalar, ritorik qoliplar), (2) mavzuiy–narrativ parallelizm (qadriyatlar, qissaviy motivlar, ibodat va muomala me'yorlari), (3) pragmatik funksiya (tarbiya, huquqiy me'yor, ruhiy tasalli) bo'yicha kontekstlararo solishtirish. Jadval asosida aniq oyat–hadis juftliklari tanlanib, har bir juftlikda intertekstual bog'lanish turi (ochiq ishora, yashirin “echo”, mavzuiy parallel, normativ qayta kontekstlashuv) va semantik maydonning kengayishi ko'rsatildi. Natijalar hadislar ko'pincha oyatlarda umumiy bayon qilingan tamoyillarni amaliy mezonga aylantirishini, ayrim hollarda esa umumiy hukmni cheklash (taqyid), tafsil berish, yoki ijtimoiy-huquqiy tatbiqqa ko'chirishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, intertekstuallik matnshunoslikdagi “o'xshashlik = ta'sir” xulosasiga avtomatik olib bormasligi ta'kidlanib, u klassik hadis ilmining isnod va matn tanqidi bilan integratsiyada qo'llangandagina ilmiy ishonchlilik kuchayishi asoslanadi.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВЗАИМОСВЯЗИ КОРАНА И ХАДИСОВ**Гулноза Тахирджонова Якубова***Университет экономики и педагогики (NOTM)**Старший преподаватель кафедры иностранных языков**Электронная почта: ygulnozahon@gmail.com**Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	Аннотация:
интертекстуальность, Коран, хадис, матн-критика, иснад, семантическое поле, толкование, дискурс, реконтекстуализация, тафсир.	В статье анализируется интертекстуальная связь между аятами Корана и хадисными текстами как механизм переноса смысла, его переосмысления и прагматического расширения. Интертекстуальный подход позволяет рассматривать хадисы не только как “доказательный материал”, но и как поясняющий дискурс, переводящий коранические принципы в этико-правовую и воспитательную плоскость. Предлагается трехступенчатая методика: (1) лексико-семантическая корреляция (ключевые слова, формулы, риторические конструкции), (2) тематико-нарративные параллели (ценности, мотивы, нормы поклонения и общения), (3) прагматическая функция (воспитание, правовое регулирование, духовная поддержка) с последующим контекстуальным сопоставлением. На материале таблицы “аят–хадис” демонстрируются типы связей: эксплицитная ссылка, имплицитное “эхо”, тематическая параллель и нормативная реконтекстуализация. Результаты показывают, что хадисы часто конкретизируют общие коранические положения, задают практические критерии применения и уточняют границы норм. При этом отмечается методологическая осторожность: интертекстуальная близость не всегда означает прямую зависимость; сходства могут возникать из общих концептуальных полей исламского дискурса. Поэтому интертекстуальный анализ предлагается сочетать с классическими процедурами хадисоведения (иснад-критика, матн-

критика, сравнение вариантов). Практическая значимость исследования связана с развитием академического подхода к исламским источникам, повышением системности в тафсире и шархах хадисов, а также с созданием воспроизводимого инструментария для выявления межтекстовых связей.

Kirish. Qur'on va hadis islomiy manbalar tizimining ikki markaziy tayanchidir: Qur'on — ilohiy murojaatning matni, hadis — Rasululloh (s.a.v.)ning bayon, tatbiq va namunasi orqali ushbu murojaatning ijtimoiy-amaliy maydonda "ishlash" shakli. Klassik ilm an'alarida Qur'on-hadis aloqasi ko'pincha tafsir (oyat mazmunini ochish), fiqh (hukm chiqarish) va axloq (tarbiya) doirasida yoritilgan. Zamonaviy gumanitar metodlar esa buni qo'shimcha ravishda matnlararo munosabat (intertekstuallik) sifatida ko'rishga yordam beradi. Intertekstuallik nazariyasi (dialogizm, transtextuality, "echo", qayta kontekstlashuv) diniy matnlarda ayniqsa samarali: chunki bu yerda ma'no ko'pincha tamoyil (oyat) → izoh/tatbiq (hadis) → tizimlashtirish (tafsir, sharh, fiqh) yo 'li bilan shakllanadi. Shu jihatdan, hadislar Qur'onning "o'rnini bosuvchi" emas, balki Qur'ondagi umumiy me'yor va qadriyatlarini konkretlashtiruvchi, amaliy mezonga aylantiruvchi "izohlovchi diskurs" bo'lib chiqadi.

Maqsad: Qur'on oyatlari va hadis matnlari o'rtasidagi intertekstual bog'lanish turlarini tasniflash, ularni aniqlash bo'yicha qayta qo'llanadigan metodika taklif qilish va aniq oyat-hadis juftliklari asosida jadvaliy tahlil berish.

Vazifalar:

1. intertekstuallikni Qur'on-hadis materialiga mos tushunchaviy apparat bilan izohlash;
2. uch bosqichli tahlil metodini asoslash;
3. oyat-hadis juftliklari orqali leksik-semantik va pragmatik moslikni ko'rsatish;
4. natijalarni isnod va matn tanqidi bilan integratsiya qilish zarurligini ilmiy muhokama qilish.

Intertekstuallik g'oyasi XX asr tilshunoslik va adabiyotshunosligida dialogizm va matnlararo muloqot sifatida rivojlandi (Bax-tin), keyin esa "intertextuality" atamasi va uning keng metodik doiralari shakllandi (Kristeva; Genette). Diniy matnlar tadqiqida bunday yondashuv ikki foydani beradi:

1. Semantik maydonni xaritalash: Qur’ondagi kalit tushunchalarning (taqvo, adl, rahmat, niyat, sabr...) hadis korpusida qanday “operatsionallashtirilishi”ni ko’rsatadi. Bu borada Izutsu tipidagi semantik tahlil diniy tilning ma’no strukturalarini ochishda muhim (Izutsu).

2. Diskurs va normativlik: Qur’ondagi umumiy bayonlar hadisda amaliy me’yor, tarbiyaviy yo’l-yo’riq yoki huquqiy qoida sifatida qayta kontekstlashadi. Bu jarayon “qadriyat → me’yor → tatbiq” zanjirini ko’rsatadi.

Biroq diniy matnlar bilan ishlashda intertekstuallikni klassik islomiy metodlar bilan muvozanatlash shart: ayniqsa hadislarni baholashda isnod tanqidi va matn tanqidi (Ibn al-Şalāh; hadis sharhlari an’anasi) e’tibordan chetda qolsa, “intertekstual o’xshashlik” noto’g’ri xulosaga olib kelishi mumkin.

Metodologiya

Tadqiqot sifat (qualitative) tahlilga tayangan bo‘lib, strukturalashtirilgan jadval orqali oyat–hadis juftliklaridagi intertekstual bog‘lanish ko‘rinishlari tasniflandi. Har bir juftlik quyidagi mezonlar bo‘yicha ko‘rildi:

- Leksik-semantik moslik: kalit leksemalar (masalan, niyat/ixlos, rahmat, adl, sidq...) va ularning kontekstdagi funksiyasi;

- Mavzuiy parallelizm: oyat va hadisidagi mavzu birligi (axloq, ibodat, muomala, huquq, ijtimoiy tartib);

- Pragmatik funksiya: matnning maqsadi — tarbiyalash, ogohlantirish, normativ chegaralash, tasalli berish;

- Intertekstual aloqa turi:

1. ochiq ishora (explicit reference),

2. yashirin “echo” (implicit resonance),

3. mavzuiy parallel,

4. normativ qayta kontekstlashuv. Jadvaliy tahlil: aniq oyat–hadis juftliklari

Quyidagi jadval “tamoyil (oyat) ↔ tatbiq/mezon (hadis)” munosabatini ko’rsatadi. Jadvaldagi “bog‘lanish turi” — intertekstual aloqa klassifikatsiyasi; “pragmatik funksiya” — matnning ijtimoiy/axloqiy/huquqiy vazifasi.

Jadval 1. Qur’on–hadis intertekstualligi (oyat–hadis juftliklari)

№	Mavzu	Qur'on (sura:oyat)	Hadis manbasi (identifikator)	Kalit leksema / motiv	Bog'lanish turi	Pragmatik funksiya	Qisqa ilmiy izoh
1	Niyat va ixlos	98:5; 2:225	Buxoriy & Muslim: "Amallar niyatga bog'liq" (mashhur 1-hadis)	niyat, ixlos, amal	Normativ qayta kontekstlashuv	Axloqiy-me'yoriy mezon	Oyatlarda ixlos tamoyili umumiy qoida sifatida beriladi; hadis esa baholash mezoniga aylantirib, amal qiymatini ichki motiv (niyat)ga bog'laydi.
2	Adolat va guvohlik	4:135; 5:8	Buxoriy: "Mazlumga yordam..." (zulmni to'xtatish)	adl, qist, zulm	Mavzuiy parallel + normativ	Huquqiy-ijtimoiy tartib	Qur'on adolatni prinsip sifatida belgilaydi; hadis adolatni ijtimoiy amaliyotda "zolimni zulmdan qaytarish" orqali operatsionallashtiradi.
3	Rahm-shafqat	21:107; 90:17	Tirmiziy: "Rahm qiluvchilarga Rahmon rahm qiladi"	rahmat, rahm	Yashirin "echo"	Tarbiya va ijtimoiy etika	Qur'onda rahmat konsepti universal qadriyat sifatida; hadis esa rahmni munosabatlar etiketi va ijtimoiy me'yor darajasida kuchaytiradi.
4	Rostgo'ylik	33:70; 9:119	Buxoriy/Muslim: "Rostgo'ylik yaxshilikka yetaklaydi..."	sidq, birr, kizb	Normativ qayta kontekstlashuv	Axloqiy odob	Oyat amr/yo'l-yo'riq shaklida; hadis esa sabab-oqibat zanjiri bilan (rostgo'ylik → fazilat → najot) axloqiy-psixologik model beradi.
5	G'iybat	49:12	Muslim: g'iybat ta'rifi (odamga yoqmaydigan narsani aytish)	g'iybat, hurmat	Ochiq mavzuiy parallel	Ijtimoiy muomala me'yori	Oyat g'iybatni kuchli metafora bilan qoralaydi; hadis definitsiya berib, normaning chegarasini (ta'rif) aniq belgilaydi.

№	Mavzu	Qur'on (sura:oyat)	Hadis manbasi (identifikator)	Kalit leksema / motiv	Bog'lanish turi	Pragmatik funksiya	Qisqa ilmiy izoh
6	Omonat/ishonch	4:58	“Omonatga xiyonat qilma...” (mashhur rivoyat; turli to'plamlar)	amana h	Mavzuiy parallel	Huquqiy –axloqiy	Qur'on omonatni ado etish buyrug'ini umumiy qo'yadi; hadislar muomala protokolini beradi: boshqaning xiyonati xiyonatga huquqiy/axloqiy asos bo'la olmaydi.
7	Zarar yetkazmaslik	2:195	“Zarar yetkazish ham, zararga zararlar javob ham yo'q” (mashhur qoida)	zarar, himoya	Normativ qayta kontekstlashuv	Huquqiy qoida (qoidai kulliya)	Qur'on ehtiyot tamoyilini umumiy beradi; hadis ulamolar amaliyotida universal qoida sifatida tizimlashib, zararli harakatlarni cheklash mezoniga aylanadi.
8	Sabr	2:153; 94:5–6	“Mo'minning ishi ajab...” (sabr/shukr) (Muslimda mashhur)	sabr, shukr	Yashirin “echo”	Ruhiy tasalli	Oyatlar sabrni iymoniy tayanch sifatida mustahkamlaydi; hadis esa hayotiy holatlar (sinov/rohat) bo'yicha psixologik model: sabr va shukrning funksional muvozanatini beradi.
9	Namoz	2:43; 29:45	“Namoz din ustuni...” mazmunidagi rivoyatlar; “Besh ustun” hadisi	salat, zikr	Mavzuiy parallel	Ibadat tizimi	Oyat namozning ma'naviy funksiyasini (fahsho-munkardan qaytarish) urg'ulaydi;

№	Mavzu	Qur'on (sura:oyat)	Hadis manbasi (identifikator)	Kalit leksema / motiv	Bog'lanish turi	Pragmatik funksiya	Qisqa ilmiy izoh
							hadislar esa ibodat tizimini (arkon) va amaliy arxitekturasini mustahkamlaydi.

Tahlil: intertekstual mexanizmlar qanday ishlaydi?

Quyida jadvaldagi juftliklar asosida 4 ta “mexanizm” ilmiy izohlanadi.

1. Normativ qayta kontekstlashuv: “tamoyil → qoida → mezon”

Ko‘plab oyatlar prinsip (qadriyat, buyruq, ogohlantirish) ko‘rinishida keladi. Hadis matnlari esa shu prinsipni:

- aniq mezonga (niyat–amal bog‘liqligi),
- amaliy protokolga (g‘iybatning ta‘rifi),
- yoki universal huquqiy qoidaga (zarar yetkazmaslik) aylantiradi.

2. Yashirin “echo”: semantik maydonning bir xil “rezonansi”

Rahm-shafqat, rostgo‘ylik, sadaqa kabi mavzularda hadis ko‘pincha oyatdagi kalit tushunchani takrorlamasligi mumkin, lekin semantik maydon bir xil qoladi:

- Qur'on rahmatni ilohiy–axloqiy mezon sifatida beradi,
- hadis esa rahmatni ijtimoiy munosabat etiketi darajasiga olib tushadi.

Bu — intertekstual “echo”: ayni g‘oya boshqa janrda boshqa kommunikativ maqsad bilan jaranglaydi. Bunday holatda tahlilchi “qaysi so‘z aynan takrorlandi”dan ko‘ra, “qaysi konseptual bog‘lanish saqlanib qoldi”ni tekshiradi. 3. Mavzuiy parallelizm: qadriyatlar tizimi va narrativ motivlar

Adolat, sabr, ilm, ibodat kabi “katta mavzular” Qur'on va hadisda bir vaqtning o‘zida ko‘tariladi, lekin turli uslubda:

- Qur'on: prinsip, hikmat, qissa, ogohlantirish;
- Hadis: vaziyat, amaliy holat, dialog, ta‘limiy formula.

Mavzuiy parallelizm, ayniqsa, tarbiya va ijtimoiy intizom bo‘limlarida kuchli: hadislar Qur'ondagi qadriyatlarni “hayotiy ssenariy”ga aylantiradi.

4. “Taqqid–tafsil” mexanizmi: umumiy bayonni toraytirish va kengaytirish

Islom huquq nazariyasi tilida Qur'ondagi umumiy ma'no hadis bilan:

- tafsil topishi (detallashishi),
- taqyid bo‘lishi (chegaralanishi),
- yoki tatbiq bo‘lishi (amaliy qo‘llanish shakli) mumkin.

Intertekstual tahlil bu jarayonni “matnlararo harakat” sifatida ko‘rsatadi: ma’no bir matndan boshqasiga o‘tayotganda o‘zining “kenglik–torlik” parametrlarini o‘zgartiradi

Muhokama. Intertekstual tahlil kuchli instrument bo‘lsa-da, u hadis materialida quyidagi ilmiy ehtiyot choralarini talab qiladi: O‘xshashlik har doim ham genetik ta’sir emas. Bir xil g‘oya yoki formulalar umumiy diniy diskursda keng tarqalgan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun intertekstual “yaqinlik”ni dalil sifatida emas, ko‘rsatkich sifatida talqin qilish to‘g‘riroq. Isnod va variantlar: Hadis matnining turli rivoyatlari bo‘lishi mumkin. Intertekstual tekshiruvda aynan qaysi variant oyat bilan kuchliroq “rezonans” berayotganini ko‘rsatish muhim. Matn tanqidi: Ba’zan bir hadisning matni keyingi sharhlar va rivoyatlar orqali “formulalashib” ketadi. Bu holatda intertekstuallik “klassik yadro” bilan emas, “keyingi diskurs” bilan bog‘lanib qolishi ehtimoli bor. Shu sabab maqolada taklif qilinayotgan yondashuv — intertekstuallikni hadis ilmidan ajratib qo‘ymasdan, aksincha u bilan integratsiya qilish: intertekstual aloqa topiladi → keyin isnod/variantlar tekshiriladi → so‘ng talqin ehtiyotkorlik bilan beriladi.

Natijalar

1. Qur‘on–hadis munosabatida intertekstual aloqa 4 asosiy ko‘rinishda aniqlandi: ochiq ishora, yashirin echo, mavzuiy parallel, normativ qayta kontekstlashuv.
2. Hadis matnlari ko‘pincha Qur‘ondagi umumiy tamoyillarni amaliy mezon va ijtimoiy protokolga aylantiradi (niyat, g‘iybat definititsiyasi, zarar qoidasi).
3. Leksik-semantik moslikdan ko‘ra, konseptual moslik (semantik maydon) ko‘p hollarda kuchliroq indikator bo‘lib chiqdi.
4. Intertekstual tahlil ishonchliligi hadis ilmi (isnod, matn tanqidi, variantlar) bilan integratsiya qilinganda ortadi.

Xulosa. Qur‘on oyatlari va hadis matnlarining intertekstual tadqiqi diniy manbalar o‘rtasidagi ma’no aylanishini tizimli ko‘rsatib beradi: Qur‘ondagi prinsiplar hadisda tarbiyaviy, huquqiy va amaliy ko‘rinishga kiradi. Bunday yondashuv tafsir va sharh an‘analarini zamonaviy matnshunoslik bilan bog‘lab, “oyat–hadis” aloqasini faqat iqtibos darajasida emas, balki qayta kontekstlashuv va normativ kodlash jarayoni sifatida tushuntiradi. Kelgusida raqamli korpuslar asosida kalit leksemalar xaritasi, mavzu tarmoqlari va kollokatsiyalarni statistik tahlil qilish intertekstual tadqiqotning qayta tekshiriladigan (replicable) modelini kuchaytiradi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. American Psychological Association. (n.d.). Religious work references. apastyle.apa.org
2. Copenhagen Business School Library. (2025, December 3). Sacred texts – APA 7th Edition – Citation guide. libguides.cbs.dk
3. Qur'on (tarjima nashri namunasi):
4. The Qur'an (M. A. S. Abdel Haleem, Trans.). (2004). Oxford University Press. Oxford University Press
5. Hadis to'plamlari (nashr/tarjima ko'rsatish uchun namunalari):
6. al-Bukhari, M. I. (1997). Sahih al-Bukhari (M. M. Khan, Trans.). Darussalam. Исламский книжный магазин
7. Muslim, I. (2020). Translation of Sahih Muslim (A. H. Siddiqui, Trans.). Imam Project. Амазон
8. Nazariy va metodologik manbalar:
9. Bakhtin, M. M. (1981). The dialogic imagination (M. Holquist, Ed.; C. Emerson & M. Holquist, Trans.). University of Texas Press.
10. Genette, G. (1997). Palimpsests: Literature in the second degree (C. Newman & C. Doubinsky, Trans.). University of Nebraska Press.
11. Izutsu, T. (2002). God and man in the Qur'an: Semantics of the Qur'anic Weltanschauung. Islamic Book Trust.
12. Kristeva, J. (1980). Desire in language: A semiotic approach to literature and art (T. Gora, A. Jardine, & L. S. Roudiez, Trans.). Columbia University Press.
13. Mir, M. (1986). Coherence in the Qur'an: A study of Islahi's concept of nazm. American Trust Publications.
14. Neuwirth, A. (2019). The Qur'an and late antiquity. Oxford University Press.
15. Brown, J. A. C. (2009). Hadith: Muhammad's legacy in the medieval and modern world. Oneworld.
16. Ibn al-Şalāh. (2006). An introduction to the science of hadith (E. Dickinson, Trans.). Garnet.
17. al-Zarkashī. (n.d.). Al-Burhān fi 'ulūm al-Qur'ān. (Classical work).